

УДК 621.311.25-022.326.5(477.41):070(051)"198/199"
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-42-7>

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ»: ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ НА ТЛІ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ДОБИ ПІЗЬНОГО СРСР

Коркач Дарина Анатоліївна,
аспірант
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського»;
дослідник
Інституту гуманітарних досліджень (Відень,
Австрія)
daryna.korkach@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1756-5708

Метою цього дослідження є проаналізувати особливості згадок аварії на ЧАЕС у всіх випусках журналу «Перець» у період з 1986 до 1991 року. **Методи дослідження.** До зібраного масиву даних було застосовано метод контент-аналізу, який є якісно-кількісним методом вивчення документів. **Результати дослідження.** За результатами дослідження визначено, що більшість зібраних матеріалів зі згадками аварії на ЧАЕС належить до публіцистичних матеріалів, і лише порівняно невелика частина текстів була сатиричного характеру. У тих матеріалах, де аварія на ЧАЕС опинялася у фокусі матеріалу, іншими словами, весь матеріал був присвячений головній чином цій події та її наслідкам, прослідковується зміна та послаблення цензури СРСР. Якщо одразу після аварії журнал «Перець» друкував публіцистичні серйозні матеріали, головною ідеєю яких була антирадянська пропаганда західних медіа, що вони її друкували у зв'язку з аварією на ЧАЕС, то пізніше на сторінках журналу вже виходить публіцистика, а, головне, сатира антирадянського спрямування. Ті публікації, де аварія на ЧАЕС згадується лише побіжно, розкривають всю складність соціальних, політичних, а також екологічних викликів поруч з питанням національної самосвідомості, віддзеркалених на сторінках журналу «Перець». Аварія на ЧАЕС вписується у загальний контекст проблем пізнього СРСР: неефективність державного регулювання економіки, державну корупцію про будівництві житла, невиплату пільг ліквідаторам аварії на ЧАЕС, нерівність громадян у доступі до громадського простору тощо. Ці матеріали публіцистичного характеру показують, що, з одного боку, аварія на ЧАЕС виникла в умовах, коли соціальна та економічна ситуація в СРСР уже була складною, з іншого боку, аварія на ЧАЕС лише посилила ці тенденції. Ці відцентрові тенденції ще більше очевидні у сатиричних матеріалах «Перцю», де аварія на ЧАЕС згадується побіжно. У таких матеріалах яскраво виражена ідея збереження навколишнього середовища, яке зображується як національне багатство. Разом з тим забруднення навколишнього середовища, індустріалізація, володіння атомними технологіями зображується як негативні явища, викликані нічим іншим як диктатурою. **Висновки.** Таким чином, публікації журналу «Перець» зі згадуванням аварії на ЧАЕС віддзеркалюють як зміну роботи апарату цензури у структурах пізнього СРСР, так і зміну суспільної думки щодо розуміння причин та наслідків цієї катастрофи.

Ключові слова: гумор, пізній СРСР, Чорнобиль, аварія на ЧАЕС, медіа, журнали, сатира, публіцистика.

THE CHORNOBYL DISASTER ON THE PAGES OF THE «PERETS» MAGAZINE: THE ECOLOGICAL DIMENSION OF THE NATIONAL QUESTION AGAINST THE BACKGROUND OF THE SOCIAL TENSIONS OF THE LATE SOVIET UNION

Korkach Daryna Anatolyivna,
Postgraduate Student
National Technical University of Ukraine 'Igor Sikorsky
Kyiv Polytechnic Institute';
Fellow
Institute of Humanitarian Studies (Vienna, Austria)
daryna.korkach@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1756-5708

Purpose. The article aims to analyze the peculiarities of mentions of the accident at the Chernobyl nuclear power plant in all issues of the magazine 'Perets' in the period from 1986 to 1991. **Methods.** The content analysis method was applied to the collected dataset, employing both qualitative and quantitative approaches to study the documents.

Results. Based on the results of the research, it was determined that the majority of the collected materials referencing the accident at the Chernobyl NPP consisted of journalistic opinion-based materials, while only a relatively small portion of the texts was written in a satirical way. In the materials where the accident at the Chernobyl nuclear power plant was the main subject, that is, when the entire material was primarily dedicated to this event and its consequences, the study found the evidence of a profound transformation and weakening of USSR censorship. Initially, immediately after the accident, the «Perets» magazine published non-satirical journalistic materials that showed how spread anti-Soviet propaganda in Western media is, using the coverage of the accident as an example. However, later on, the magazine shifted towards publishing more opinion-based materials and satirical pieces that promoted anti-Soviet ideas. Publications where the accident at the Chernobyl nuclear power plant was only mentioned briefly revealed the complexity of social, political, environmental challenges, as well as the issue of national self-awareness reflected in the pages of the «Perets» magazine. The accident at the Chernobyl nuclear power plant became entangled with the whole set of problems peculiar to USSR in the late 1980s, including the inefficiency of state economic regulation, corruption in housing construction, non-payment of benefits to Chernobyl liquidators, and inequality in citizens' access to public spaces etc. These opinion-based journalistic materials demonstrate that, on one hand, the accident at the Chernobyl nuclear power plant occurred when the social and economic situation in the USSR was already constrained, and on the other hand, the accident itself further intensified the existing tensions. These tendencies are even more evident in the satirical materials of the «Perets» magazine where the accident at the Chernobyl nuclear power plant is mentioned only briefly. In such materials, the idea of preserving the environment is depicted as a national asset and is strongly emphasized. Simultaneously, environmental pollution, industrialization, and the possession of atomic technologies are portrayed as negative phenomena which is attributable to dictatorship. **Conclusions.** Therefore, the publications of the Perets magazine referring to the Chernobyl accident reflect two significant shifts: one in the work of the censorship apparatus within the structures of the late USSR, and the other in public opinion regarding the understanding of the causes and consequences of this disaster.

Key words: humor studies, late USSR, Chernobyl, Chernobyl accident, media, magazines, satire, journalism.

Вступ. Аварія на ЧАЕС та суспільні трагедії, до яких вона призвела, продовжує бути предметом гарячих дискусій у середовищі науковців, публічних інтелектуалів, популяризаторів науки та широкої публіки. Ця подія мала великий вплив як на подальші процеси в Україні, так і на історію сусідніх країн, і, безперечно, на події у світі. Дослідження суспільного сприйняття цієї події є важливим джерелом знань про суспільство та про його способи переживання трагедії. Також дослідження матеріалів гумористичного характеру, які стали результатом переживання травматичного досвіду, є важливим джерелом знань про поняття норми та аномалії в уявленні тогочасного суспільства. Гумор використовує розповідні ідеї та образи, знайомі переважній більшості членів суспільства. Часто ефект комічного створюється завдяки тонкому балансуванню між дозволеним та табуованим. Все це і робить гумористичний контент, в даному разі, гумор катастроф, важливим історичним джерелом.

Метою цієї статті є проаналізувати особливості згадок аварії на ЧАЕС у всіх випусках журналу «Перець» у період з 1986 до 1991 року. Гумор на так звану чорнобильську тематику вже був предметом кількох наукових розвідок, але дослідження його присутності у друкованих медіа радянського періоду не було досліджено дотепер. Дане дослідження частково заповнює існуючу лакуну у науковому знанні, а також прокладає шлях до продовження вивчення матеріалів гумористичного змісту на сторінках даного журналу, випущеного вже в умовах незалежної України.

Завданнями даного дослідження є зібрати матеріали (статті, ілюстрації, листи до редакції), опубліковані у журналі «Перець», де б так чи інакше згадувалася аварія на ЧАЕС. Іншим завданням є категоризувати ці дані за часом появи, згадуваними темами, з'ясувати, чи містить той чи інший

допис політичну складову, а саме, чи згадуються чиновники чи політики у контексті допису, та яким чином Чорнобиль та аварія позиціонується у географічному просторі.

До зібраного масиву даних застосувалися як кількісні, так і якісні методи дослідження. Це, з одного боку, викликано важливістю розуміння пропорційного співвідношення матеріалів різного характеру на сторінках даного журналу, а, з іншого боку, кожен окремий анекдот, кожна окрема оповідка є також цінним джерелом лінгвістичного знання щодо слів і виразів, які створюють ефект комічного.

Важливо згадати кілька досліджень, на які спирається та які доповнює дана стаття. Чорнобильський гумор походить з чорнобильського фольклору, який складається з чуток, дитячих ігор, оповідань, коротких віршів, пісень, частушок, а також свідчень людей, які вижили та історичних свідків трагедії. Існує кілька систематизованих збірок чорнобильського фольклору та його досліджень етнографами та істориками. Так, наприклад, Лариса Фіалкова (Fialkova, 2001: 181–204) збирала свідчення єврейських емігрантів до Ізраїлю, які до аварії жили на території регіону. Це дослідження важливе тим, що показує досвід переживання цієї трагедії єврейським населенням, яке до аварії становило значну частину громади регіону. Велику кількість таких жартів становили жарту, що піднімають проблему фізичного здоров'я та фізичних ушкоджень як наслідок пережитої аварії.

Курті (Kürti, 1988: 324–334) зібрав колекцію з 47 жартів, почутих дослідником протягом 1986–87 років у європейських країнах, таких як Чехословаччина, Угорщина, Польща. Автор зазначає, що реакція населення цих країн на катастрофу була різною як за спрямованістю, так і за змістом. Анекдоти зібрані у Чехословаччині,

Угорщині і Польщі загалом не повторювалися. У той же час тема отруєння їжі радіонуклідами була присутня у анекдотах всіх досліджуваних країн; жарти про спортивні змагання після ЧАЕС були знайдені у Чехословаччині та в Угорщині. Також значну групу жартів становили жарти, засновані на карикатурних привітаннях та топоніміці, що містили алюзії на ядерну аварію. Автор доходить до висновку, що політичний гумор на чорнобильську тему у цих країнах висловлює занепокоєння східноєвропейців, які зіткнулися з небезпекою радянського панування та можливої ядерної катастрофи (Kürti, 1988: 326).

Дана стаття доповнює вищезгадані етнографічні дослідження чорнобильського гумору розвідками медійної репрезентації аварії на ЧАЕС на сторінках українського радянського сатиричного журналу. Під час даного дослідження усього було зібрано та систематизовано 85 записів зі згадуванням аварії на ЧАЕС, серед яких були листи до редакції, авторські дописи, вірші та фейлетони за весь період існування журналу від 1986 року до 2022 року. При цьому, найбільше ця подія згадувалася наприкінці 80-х початку 90-х років, а пік згадування аварії на ЧАЕС приходиться на 1991–1992 роки – по 11 та 10 випадків відповідно. Згодом, кількість згадок про аварію на ЧАЕС суттєво знижувалася, починаючи від 3 згадок на рік протягом 1995–1997 років, і аж до одиничних випадків у всі подальші роки. Знання про Чорнобильську трагедію, присутність цієї теми на сторінках журналу протягом усіх років його існування свідчить про постійну вписаність цієї події у суспільну свідомість, але, разом з тим, і зменшення важливості і актуальності цієї теми для суспільства з плином часу.

Дослідження цієї статті обмежується вивченням гумористичних нарисів, виданих у 1986–1991 роках; дослідження змісту публікацій зі згадуванням аварії на ЧАЕС у журналі «Перець» у часи незалежної України стане предметом наступної авторської розвідки.

Аварія на ЧАЕС у фокусі публіцистики «Перцю»: від державної пропаганди до критики радянської цензури

За період з 1986–1991 роки аварія на ЧАЕС була згадана 30 разів. Лише у 9 випадках зі знайдених 30 ця подія була головною у дописі, у всіх інших випадках аварія на ЧАЕС мала другорядне значення серед усіх інших тем, і або ж ілюструвала інші проблем, або ж була метафорою, або ж слугувала для створення комічного ефекту. Ті дописи, де аварія на ЧАЕС є центральною темою, цікаві саме тим, що дозволяють побачити відкриття політику видання щодо висвітлення цієї теми. Такі дописи відповідають офіційним нормам цензури та практикам висвітлення аварії на ЧАЕС. Дослідження таких публікацій вказує на зміну державних тенденцій у регулюванні медіа сфери. Переважна більшість дописів (7 з 9 випадків) була написана у серйозному ключі у жанрі листів-звернень читачів до редакції або ж авторського допису. Також було знайдено один випадок листа до

редакції у жанрі сатиричного оповідання та один випадок листа до редакції у жанрі сатиричної поезії. Можна спостерігати значну зміну у темах, які піднімалися такими дописами впродовж досліджуваного періоду. Якщо у 1986 році основними темами таких дописів була брехня про наслідки аварії на ЧАЕС у західній пресі, а також народні, буцімто безпідставні, вірування про вплив радіації на здоров'я людей, то починаючи з 1989 році у публікаціях, де аварія на ЧАЕС була головною темою, починають підніматися питання державної цензури, і з'являється критика практики приховування справжніх наслідків аварії на ЧАЕС з боку держави. У 1990 та 1991 роках теми таких публікацій викривали неефективність держави, бідність державного забезпечення, бездіяльність органів влади, фіктивність пілг для чорнобильців, проблеми екологічної ситуації та героїзацію ліквідаторів без належної реальної підтримки.

Хорошою ілюстрацією такою зміни тематики буде приклад кількох дописів щодо цієї трагедії. Одразу після аварії на ЧАЕС журнал «Перець» надрукував збірку листів до редакцій західних мас медіа від різних зарубіжних авторів (від звичайних громадян до свідчень учених-ядерників), які стверджують, що західна преса розповсюджує брехню про аварію на ЧАЕС і буцімто хоче нажитися на цьому. У цій публікації ніщо не вказує на те, що вона має сатиричний чи іронічний характер, про це нагадує лише назва рубрики «Вісті з того світу», натякаючи на популярну ідею заходу, що загниває. У цьому дописі аварія на ЧАЕС згадується як українська біда, для уникання «Замість того, щоб поспівчувати нашим українським братам і сестрам, вони зловтішаються і розповсюджують усілякі небилиці» («Перець», 1986: 9). У такій же рубриці іншого випуску журналу того ж 1986 року міститься аналогічна публікація, що викриває західну брехню про аварію, але сама подія також згадується і як біда Радянського Союзу: «В Радянському Союзі, в якомуся Чорнобилі стався ядерний вибух! Боса (щоб легше було бігти) брехня про аварію на Чорнобильській АЕС бігла по світу» («Перець», 1986: 11).

Автори таких публікацій не заперечують самої катастрофи та її наслідків, але намагаються звинуватити західні медіа у мовчанні. За приховуванням правди про аварію на своїх власних західних підприємствах, правда про реальні наслідки аварії на ЧАЕС виглядала вже не так катастрофічно: «...а тут на одній з АЕС ФРН стався викид радіоактивних газів, вони почали загрожувати життям європейців значно реальніше, ніж наслідки аварії на ЧАЕС», – говорить у тому ж дописі.

Уже після 1989 року теми публікацій помітно змінюються, і тепер вже офіційний радянський дискурс стає предметом глузування. Так, наприклад, у тому ж таки 1989-му році журнал надрукував лист, в якому читачка обурюється реакцією поважних лікарів республіканського масштабу, які говорять, що загрози життю дітей у чорнобильській зоні немає, а тільки «негативний психоемоційний стан», спровокований народними

віруваннями спричиняє поганий ефект. Авторка пропонує сатиричну поезію про це. Там, зокрема є такі рядки, «Ви ж таку нам відкрили новацію – є чим хвастатися перед Європою: виявляється, радіація перейшла лиш... в радіофобію!» («Перець», 1989: 6). А у 1990 році у випуску 10 навіть друкується лист, де житель села Сумської області висловлює свою незгоду з політикою примусового залучення у рятувальні роботи та наводить свій досвід ліквідатора аварії на ЧАЕС. Він відкритим текстом критикує неефективне використання людського ресурсу в усуненні наслідків аварії та відсутність прав людини в СРСР: «Мені здається, що навіть відслуживши належні два роки, кожен чоловік продовжує, як би його делікатніше сказати, не належати ні собі, ні сім'ї, ні, зрештою, 'своїй' роботі. Стан 'воїна запасу', якщо глибше копнути, означає ні що інше, як приховане обмеження прав людини» («Перець», 1990: 8). Така очевидна зміна у тематиці та тоні публікацій, що цілковито присвячені аварії на ЧАЕС, є яскравою ілюстрацією послаблення апарату цензури у пізні роки існування СРСР.

Заснований у Харкові під назвою «Червоний перець» у двадцятих роках, журнал друкував сатиричну публіцистику, але у 1934 році через репресії він припинив своє існування, і відновив свою роботу вже в Києві під назвою «Перець» у якості Друкованого органу ЦК Компартії України (Sobokar, 2017: 110). Радянський період функціонування цього журналу вирізняється тим, що, як і будь-який друкований орган СРСР, він декларував свою відкритість до комунікації з читачами через листування, але, разом з тим, матеріали, що потрапляли на його шпальти, піддавали цензуруванню та редагуванню, що безперечно спотворювало цю комунікацію. Попри те, що деякі дослідники використовують матеріали листів до редакцій як свідчення повсякденного життя людей (Горб, 2022: 1), ці матеріали є також цінним джерелом розуміння механізмів функціонування цензури та пропаганди у часи пізнього СРСР.

Аварія на ЧАЕС серед викликів пізнього СРСР: соціальні проблеми та цінність навколишнього середовища як національного надбання

Як було зазначено вище, переважну більшість зібраних матеріалів, становили ті дописи, де аварія на ЧАЕС згадувалася як другорядна, а не як основна тема (20 з 30 публікацій). Такі дописи цікаві саме конкретними формулюваннями, а також суміжними питаннями та проблемами, поруч з якими згадується аварія на ЧАЕС. З 20 дописів, де аварія на ЧАЕС згадувалася у побіжно, 13 мали публіцистичний характер, в той час як лише 7 були сатиричними.

Найбільш розповсюдженими темами серед публіцистичних матеріалів були низька якість збудованого житла, непродумана політика містобудування та розміщення промислових об'єктів, нерівність громадян у доступі до громадського простору, якість державних послуг, злочинне нехлюйство. Чільне місце займає тема екологічної

безпеки, а з 1991-го року на сторінках журналу з'являються і серйозні дописи про пільги ліквідаторам аварії.

Ілюстрацією недолугої політики містобудування є публікація у випуску 16 журналу «Перець» 1987 року, де, буцімто, за результатами попередніх дописів людину, яка контролювала будівництво осель, звільнили, а іншому начальнику будівництва видали догану, адже, як описуючи отримане житло публікація стверджувала, що «... саме таку халтуру підсувало переселенцям з чорнобильської зони у м. Боярка будівельно-монтажне управління № 33 комбінату Київоблпромбуд» («Перець», 1987: 12). Кількість публікацій, що піднімають питання будівництва житла, невелика, але тема корумпованості державних чинів при будівництві житла помітно супроводжує проблему розселення евакуйованих людей з території, ураженої наслідками аварії на ЧАЕС.

Політика містобудування була тісно пов'язана з загальною недоступністю громадського простору. Так, наприклад, у одному із дописів автор критикує небажання керівних державних органів виїжджати зі старовинних будівель Києва та загальну недоступність архітектурних перлин для пересічних громадян. Чорнобильська зона тут згадується у наступному контексті: «Гірше киянам. У них доволішні лісостепові безмежності запаскуджені чорнобильськими радіонуклідами. Отож для збальорення у будні та вихідні вони просто блукають собі вулицями, парками та скверами рідного міста й потихеньку відходять од зимової похмурості» («Перець», 1990: 6).

Інші дописи критикують державну цензуру, непродуману політику захоронення радіонуклідів та втаємничення наслідків аварії на ЧАЕС. «Скажу про інше. Ми всі є свідками, як відомства навіть чорнобильську трагедію намагалися видати за невеличку аварію, мало не корисну для населення. Правдиву інформацію й досі доводиться буквально вичавлювати» («Перець», 1990: 8). У таких дописах дуже відчутне уважне ставлення до батьківщини, відтак в таких дописах екологічна повістка набуває національного характеру: «Якщо це так, то чому б тоді всю нашу неньку-Україну не перетворити на могильник радіонуклідів?» запитує читачів автор. У іншому дописі розповідається про численні екологічні лиха на території України, що підкріплені листами від читачів з різних куточків УРСР («Перець», 1991: 8).

Загальна бідність, відсутність соціальних ліфтів, що також пов'язана і з ідеологічним порядком у суспільстві, теж ставали темами для дописів. Так, наприклад, автор допису О. Булаво описує життєвий шлях жінки, яку у 70-х роках незаконно позбавили наукового ступеню, виключно з помилки та неефективності державних механізмів, а згодом з ідеологічних причин не могли поновити науковицю. Ілюструючи її трагічну історію (як для звичайної прози, а тим паче для сатиричного журналу), автор пише: «Аби якось поліпшити матеріальне становище, два місяці брала участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській

АЕС» («Перець», 1990: 5). З цієї історії можна зробити висновок, що ліквідація аварії була способом заробити для людей, які не мали постійного місця роботи, або ж з інших причин не були влаштовані у житті.

Останню категорію складають несерйозні, відверто іронічні або сатиричні дописи, де аварія на ЧАЕС є другорядною тематикою. Усього було знайдено 8 таких записів. Ця категорія дописів вирізняється жанровою розмаїтістю. Серед публікацій можна зустріти віршовану сатиру, розважальну оповідку, сатиричне оповідання, сатиричну казку тощо. Якщо у попередній категорії дописів (ті, що були написані у серйозному тоні) головним жанром були листи читачів до реакції (індивідуальні чи колективні), то у категорії несерйозних дописів, де аварія на ЧАЕС згадується побіжно, публікації були написані або ж постійним авторами журналу або ж подавалися анонімно. У таких дописах висміювалася недолугість радянської пропаганди, брехня, звичка партійних керівників вислужуватися перед начальством. Хоча ці дописи не містили прямих чи опосередкованих політичних вимог, вони можуть бути умовно віднесені до політичних гумористичних дописів.

Неефективність держави, нестача продуктів харчування, шахрайство на благодійності – ці соціальні проблеми також піднімалися у дописах цієї категорії матеріалів журналу. Гласність, суспільний шок від відкритих політичних дискусій були іншим темами, які піднімалися у сатирі матеріалів журналу «Перець». Крім того, забруднення навколишнього середовища та проблема промислових потужностей піднімалися у цих гумористичних публікаціях. Так, наприклад, хорошим прикладом політичного гумору на перетині з екологічною проблематикою є віршована сатира В.Чубенка з міста Запоріжжя, де автор висміює звичку рапортування перед начальниками про виконані роботи, які насправді часто виконуються абияк.

*«Читаєш: «Атомну будову
З фундамента до димаря
В роботу здано достроково!»
Раніш: фанфари б і – урррра
Тепер - тремо в тривозі лоба,
Для цього досить є причин:
Спливає в пам'яті Чорнобиль...
Невже нічому не навчив?» («Перець», 1989: 10).*

Тут же автор критикує неефективність держави, небажання чи то пак неспроможність держави зберігати природу України, надаючи перевагу бездумній індустріалізації:

*«Лишилась Хортиця зелена –
Окраса краю із окрас,
Яку любив, яку натхненно
Колись оспівував Тарас.
Вже рапортує, мов той бульдозер,
тут стає на повний зріст.
Уже й сюди добравсь, прогноза:
– Ми побудуємо тут міст!..»*

Як і було показано вище, екологічна тематика часто супроводжується почуттям національної ностальгії через втрату частини природного ландшафту, що також фреймується і як втрата частини національної ідентичності. Ця ж ідея, але дещо у більш радикальному ключі звучить і у іншому дописі у випуску 19, надрукованому у 1991 році. Автор у формі сатиричної казки висміює знищення навколишнього середовища цивілізацією, на прикладі народу радянського союзу. За сюжетом у цьому дописі О. Головка розповідається про інопланетян, які не вірять у те, що людська цивілізація знищує сама себе. Але автор конкретно говорить про те, що влада диктаторських режимів та їх володіння ядерними технологіями становить загрозу для світу. Цей допис частково сконструювано на ідеях українського національного міфу, попри його відверто радянізовану версію:

*«Просим ще поміркувати –
Друге диво відгадати:
– Де спілі груші й яблука висять,
А люди їх голодні не їдять?
Підійшов до них Тарас:
– Це, шановні, теж у нас.
Це чорнобильські сади
– Свідки нашої біди.
Тут, народжений диктатом,
Все вбива смертельний атом»
(«Перець», 1991: 09).*

Тут явно читається протиставлення романтизованого розуміння природи що також і суголосна з ідеєю національної спадщини і національного багатства (наприклад, через образи спілих фруктів, садів, урожайності, і все це поруч з характерним українським іменем) і технологічного, індустріального прогресу, який став наслідком диктаторського панування на українських землях.

Відтак ідеї збереження природи є міцно пов'язаними з ідеями національного багатства у гумористичних дописах журналу «Перець» на екологічну тематику.

Соціальні проблеми також є порівняно популярною темою для висміювання. Наступний приклад є хорошою ілюстрацією ситуації пізнього СРСР, коли нестача продуктів харчування, реальна неефективність державних структур у справі забезпечення людей, що отримали державні пільги, дисонує з пафосними декларованими намірами держави турбуватися про її громадян. Так, наприклад, у одному з сатиричних оповідань автор описує ситуацію, коли звичайним громадянам не постійно вистачало м'яса, тому що всі запаси буцімто йшли пільговикам, одними з яких згадуються і чорнобильці.

«Пільговиків сьогодні стільки, що й порахувати важко. І ветерани, і інваліди, і багатодітні, і афганці, і чорнобильці, і, і, і... Торгівля тільки те й робить, що списки складає і отоварює за ними пільговиків» («Перець», 1991: 4). Але врешті, за іронією долі, виявилось що хтось їх просто крав, перелазячи через паркан.

Також цікавим є і приклад сатиричного оповідання, де автор викриває шахрайство на благодійності. Автор Микола Білкун зображує ситуацію, коли двоє козаків Устим Кармелюк та Свирид пропускають представників численних благодійних фондів, один з яких збирає кошти для постраждалих від аварії на ЧАЕС. На пропускному пункті вони представляються так : «- Так ми ж з фонду! Грошки виключно для чорнобильських діток...».

Цікаво, що це оповідання не тільки використовує питому українські імена, але і ретранслює поширені радянські стереотипи про українців, адже за сюжетом у фіналі оповідання ці двоє козаків задумують і собі фонд відкрити:

«Ти слухай, слухай, Устиме! Я діло кажу. Ніж отут у лісі гібіти, під дощами мокнути, ночами не спати, сиди собі вдома, а гроші на рахунок набігають! У фонд Устима Кармелюка. А потім чи ти, чи я, чи Гриць, чи на кого ти довереність напишеш, у банк підемо, живі гроші отримаємо...» («Перець», 1991: 8).

Окрім того, що ці герої зображені як жадібні та нечесні, приписуваний їм суржик також видає в них неосвіченість та утверджує стереотип українця як недалеких та меркантильних людей.

Висновки. У підсумку, публікації журналу «Перець», що стосуються аварії на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС), відображають два основні аспекти: зміни в роботі цензури в пізньому СРСР та зміну суспільної свідомості щодо розуміння причин та наслідків цієї катастрофи. Більшість матеріалів були публіцистичного характеру, але з часом з'являлося все більше сатиричного контенту. У матеріалах, присвячених безпосередньо аварії, помітне послаблення цензури, що вказує на зміни в суспільно-політичному контексті. Статті, де аварія згадувалася лише побіжно, розкривали складні соціальні, політичні та екологічні проблеми того часу. Вони демонстрували, що аварія на ЧАЕС виникла на тлі вже існуючих негативних тенденцій, таких як неефективне державне регулювання, корупція та соціальна нерівність. Сатиричні матеріали особливо яскраво підкреслили важливість збереження навколишнього середовища та пов'язували цю ідею з ідеєю національного відродження, в той же час критикуючи індустріалізацію і використання атомної енергії, як явища, породжені диктатурою. Таким чином, журнал «Перець» віддзеркалював зміни в цензурі та суспільному уявленні щодо Чорнобильської аварії, що і стало важливим переломом в історії СРСР.

Література:

1. Fialkova L. Chornobyl's Folklore: Vernacular Commentary on Nuclear Disaster. *Journal of Folklore Research*. 2001. Т. 38(3). С. 181–204.
2. Kürti L. The Politics of Joking: Popular Response to Chernobyl. *The Journal of American Folklore*. 1988. Т. 101(401). С. 324–334. URL: <https://doi.org/10.2307/540473> (дата звернення: 27.06.2023).
3. Горб Н. Сатиричний український журнал «Перець» як джерело з історії повсякдення радянської України : кваліфікаційна робота магістра : 032. Запоріжжя, 2022. 98 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/10329> (дата звернення: 27.06.2023).
4. *Перець*. 1986. № 13(1223). С. 9. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1986_13/ (дата звернення: 27.06.2023).
5. *Перець*. 1986. № 16(1226). С. 11. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1986_16/ (дата звернення: 27.06.2023).
6. *Перець*. 1987. № 16(1250). С. 12. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1987_16/ (дата звернення: 27.06.2023).
7. *Перець*. 1989. № 08(1290). С. 10. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1989_08/ (дата звернення: 27.06.2023).
8. *Перець*. 1989. № 17(1299). С. 6. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1989_17/ (дата звернення: 27.06.2023).
9. *Перець*. 1990. № 10(1316). С. 8. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1990_10/ (дата звернення: 27.06.2023).
10. *Перець*. 1990. № 14(1320). С. 8. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1990_14/ (дата звернення: 27.06.2023).
11. *Перець*. 1990. № 9(1315). С. 6. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1990_09/ (дата звернення: 27.06.2023).
12. *Перець*. 1991. № 16(1346). С. 7. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1991_16/ (дата звернення: 27.06.2023).
13. *Перець*. 1991. № 17(1347). С. 8. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1991_17/ (дата звернення: 27.06.2023).
14. *Перець*. 1991. № 19(1349). С. 9. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1991_19/ (дата звернення: 27.06.2023).
15. *Перець*. 1991. № 7(1337). С. 4, 10. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1991_07/ (дата звернення: 27.06.2023).
16. Собокар І. Український журнал «Перець» у парадигмі сатиричної публіцистики. *Communications and Communicative Technologies*. 2017. Т. 25(12). С. 109–115.

References:

1. Fialkova L. (2001). Chernobyl's Folklore: Vernacular Commentary on Nuclear Disaster. *Journal of Folklore Research*, 38(3), 181–204.
2. Kürti, L. (1988). The Politics of Joking: Popular Response to Chernobyl. *The Journal of American Folklore*, 101(401), 324–334. <https://doi.org/10.2307/540473>
3. Horb, N. V. (2022). Satyrychnyi ukrainskyi zhurnal «Perets» yak dzherelo z istorii povsiakdennia radianskoï Ukrainy [The satirical Ukrainian magazine ‘Pepper’ as a source of the history of everyday life in Soviet Ukraine.]: kvalifikatsiina robota mahistra spetsialnosti 032 «Istoriia ta arkhеolohiia» / nauk. kerivnyk S. M. Bilivnenko. Zaporizhzhia : ZNU, 2022. 98 s. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/10329> (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
4. Perets. (1986). 13 (1223), 9. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1986_13/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
5. Perets. (1986). 16 (1226), 11. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1986_16/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
6. Perets. (1987). 16 (1250), 12. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1987_16/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
7. Perets. (1989). 08 (1290), 10. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1989_08/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
8. Perets. (1989). 17 (1299), 6. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1989_17/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
9. Perets. (1990). 10 (1316), 8. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1990_10/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
10. Perets. (1990). 14 (1320), 8. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1990_14/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
11. Perets. (1990). 9 (1315), 6. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1990_09/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
12. Perets. (1991). 16 (1346), 7. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1991_16/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
13. Perets. (1991). 17 (1347), 8. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1991_17/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
14. Perets. (1991). 19 (1349), 9. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1991_19/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
15. Perets. (1991). 7 (1337), 10. URL: https://www.perets.org.ua/Журнал_перець_1991_07/ (last accessed: 27.06.2023) [in Ukrainian].
16. Sobokar, I. (2017). Ukrainskyi zhurnal «Perets» u paradyhmi satyrychnoi publitsystyky. [Ukrainian magazine «Perets» in the paradigm of satirical journalism.] *Communications and Communicative Technologies*, 25(12), Article 12, 109–115. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.06.2023
The article was received 27 June 2023